

Antropologia social i política. El paper orientador de l'antropologia en la intervenció social

Dolores Comas d'Argemir
Universitat Rovira i Virgili

Les institucions polítiques necessiten línies orientadores de la intervenció social, cosa que l'antropologia social pot subministrar en major mesura del que ho fa actualment. En l'article s'argumenta que la qualitat dels procediments de coneixement, amb l'aplicació del mètode etnogràfic i els instruments teòrics disponibles, és el que atorga valor a l'antropologia social en la seva contribució a l'acció. Es proposa també la necessitat d'adequar els informes i estudis fets al llenguatge i la lògica de l'aplicació, i d'adaptar la formació dels professionals a aquests requeriments.

Political institutions need orientative guidelines for social intervention, which social anthropology can provide to a greater extent than it does at present. In this article it is argued that the quality of knowledge procedures with the application of the ethnographic method and the theoretical instruments available, is what gives merit to social anthropology's contribution. The need to adjust reports and studies to the language and logic of the application is also proposed as well as the need to adapt professional training to these requirements.

Fóra paradoxal que l'antropologia social, essent com és una forma de coneixement, no fos utilitzada com a referent o orientadora en les intervencions socials. Però en alguns casos es dona aquesta paradoxa i en el nostre país, per exemple, les institucions polítiques fan un ús relativament escàs de les aportacions de l'antropologia. Cal preguntar-se'n els motius i com es podria millorar aquesta relació.

No es tracta d'entrar en el vell debat respecte a la importància de la investigació bàsica o de l'aplicada en antropologia, sinó d'analitzar la situació existent a Catalunya pel que fa al desenvolupament de la disciplina i a la seva relació amb les institucions polítiques, socials i culturals.¹ L'argument és que l'antropologia social ha aconseguit una implantació acadèmica força considerable i existeixen professionals amb molt bona formació, i aquest fet no es correspon amb una implantació social i una utilització per part de les instàncies polítiques que siguin equivalents. Comentaré, a partir d'aquesta constatació, els aspectes que crec necessaris per tal que l'antropologia pugui tenir un major pes com a orientadora de les intervencions socials. I ho faré des d'una doble vessant, des de la lògica acadèmica i des de la lògica de les institucions polítiques i socials, argumentant la necessitat de tendir ponts entre dos mons, l'acadèmic i el polític, que tenen cadascun d'ells unes lògiques pròpies, o, diguem-ho d'una altra manera: unes "cultures" pròpies.

Sobre la situació de l'antropologia social

L'aplicació del coneixement antropològic als programes d'intervenció social està vinculada al desenvolupament de la disciplina i a la seva relació amb altres ciències socials, a les tradicions institucionals i professionals i a raons de caire ètic i ideològic (Baré, 1991). En el cas d'Espanya és obligat referir-se a la ruptura que significà la Guerra Civil i la instauració del franquisme respecte a la institucionalització i professionalització de l'antropologia social, amb la desaparició dels embrions que havien començat ja a donar els seus fruits en l'àmbit acadèmic.² A causa d'a-

questa circumstància, la reinstitucionalització de l'antropologia social es produeix de forma tardana i desigual en el país. A finals dels anys seixanta C. Esteva Fabregat i C. Lisón-Tolosana introdueixen en les universitats de Barcelona i de Madrid, respectivament, els primers estudis d'antropologia social i cultural. Fins aquell moment Julio Caro Baroja, una figura essencial per la quantitat i qualitat de la seva contribució científica, havia estat treballant en solitari i no va ser fins a finals dels setanta que va ser incorporat a la universitat del País Basc.³ D'aquestes iniciatives arrenca la posterior institucionalització de l'antropologia en els àmbits acadèmics, de la recerca i museístics, que dona peu a l'actual mapa d'implantació. La disciplina ha anat expandint-se i consolidant-se en els darrers anys, sobretot a partir de la dècada dels anys noranta.

He parlat d'una reinstitucionalització tardana de l'antropologia social en el nostre país i això és decisiu per comprendre no sols el seu desenvolupament sinó també la seva relació i pes específic respecte a altres ciències socials. Cal tenir en compte no sols la demora que provocaren els anys del franquisme, sinó, a més, la gran precarietat amb què es desenvoluparen aquelles iniciatives pioneres. Les noves generacions d'antropòlegs havien de completar la seva formació a l'estranger; la recerca es feia amb mitjans molt escassos; la incomprensió respecte a la tasca dels antropòlegs socials era molt gran, i va costar molts esforços fer arribar a quallar associacions que, com l'Institut Català d'Antropologia, per exemple, van fer una tasca considerable de formació, difusió, organització i defensa de la professió. Caldria que passessin molts anys, un parell de dècades ben bé, per arribar a una situació relativament normalitzada, amb el reconeixement de la llicenciatura d'antropologia social i cultural, el desenvolupament dels estudis de doctorat, la realització de recerques subvencionades i coordinades, l'expansió de la museografia etnogràfica, o la presència de professionals catalans i espanyols en instàncies i fòrums internacionals.⁴

Fixem-nos que aquell procés de reinstitucionalització tenia lloc en els anys de la transició democràtica, moment en què altres disciplines so-

cial, com la història, la geografia, o la sociologia tenien una millor situació; les dues primeres perquè durant el franquisme no havien desaparegut de l'àmbit universitari i, en un context de canvi com el que es vivia, es van poder expandir fàcilment; la darrera perquè va experimentar un ràpid desenvolupament a causa de la forta demanda d'estudis socials en aquells anys així com d'una presència important de sociòlegs en els àmbits de decisió política. També s'anirien consolidant altres disciplines, com la psicologia, la ciència política o l'educació social. Amb totes aquestes podia col·laborar l'antropologia social, però amb totes competia també en el terreny de la implantació acadèmica, en les relacions institucionals i en la percepció social de les seves aportacions. I en aquesta competència l'antropologia social va patir les conseqüències de la seva debilitat inicial així com dels interessos corporatius d'altres tradicions disciplinàries. Això explicaria, per exemple, perquè no es va poder aconseguir que la llicenciatura d'antropologia social i cultural fos de quatre anys i quedés reduïda a ser de segon cicle, o explicaria situacions puntuals però ben significatives, com la inexistència encara avui de la llicenciatura en importants universitats com Saragossa o València, motivada en bona mesura pel pes dels arqueòlegs i historiadors en un cas i dels sociòlegs en l'altre.

1. Encara que em centraré sobretot en Catalunya, és obligat tenir en compte el conjunt de l'antropologia social espanyola, tant per raons històriques com de funcionament: sistema universitari (plans d'estudis, oposicions), recerca i relacions acadèmiques (congressos, projectes de recerca, tribunals de tesis), coordinació associativa.

2. Vegeu els treballs de Prat (1991, 1999) sobre els precedents i la situació més recent de l'antropologia a Espanya.

3. A causa de l'edat avançada de Julio Caro Baroja, aquesta incorporació a la Universitat del País Basc va significar més un reconeixement a la seva feina que un esglau decisiu per al desenvolupament institucional de l'antropologia, ja que en aquells anys ja s'havia conformat un bon nucli d'antropòlegs socials en aquella universitat.

4. En el cas de Catalunya hi ha llicenciatura d'antropologia social a les Universitats de Barcelona, Rovira i Virgili i Autònoma de Barcelona, i ha estat aprovada recentment la seva organització a la Universitat de Lleida.

Malgrat la capacitat orientadora de l'antropologia, les institucions polítiques a Catalunya han fet un ús relativament escàs de les seves potencialitats.

Fotografia: sessió al Parlament de Catalunya (setembre de 2002).

En tota aquesta etapa pesa també la trajectòria de l'antropologia social pel que fa a la naturalesa dels seus estudis, les seves implicacions ètiques i ideològiques i la percepció que se'n deriva respecte a la seva utilitat social, i cal dir que en aquests aspectes es dona també una gran diversitat. En el cas de Catalunya, per exemple, els antropòlegs socials van insistir inicialment en l'entroncament de la disciplina amb l'antiga tradició del folklore i, així, s'emfasitzava el seu arrelament en el país (Prats, 1991). No nego aquest entroncament, que ha estat ben demostrat, però les diferències metodològiques entre el folklore i l'antropologia són molt grans i aquest parentiu (llunyà) no resultaria gens decisiu per a la consolidació acadèmica de l'antropologia social i més aviat alimentaria la percepció social d'una disciplina dedicada a l'anàlisi de qüestions poc centrals i fins i tot anecdòtiques. L'orientació, en la dècada dels setanta, cap a l'estudi de la pagesia o de grups marginats (com els gitanos, els xuetes, o

els *pasiegos*) avalaria aquesta imatge. Aquesta classe d'estudis es vinculava, però, amb debats acadèmics molt consistents en aquells anys i, a més, resultaven de la confluència de diferents factors: la necessitat de fer etnografia en el propi país a causa de la manca de recursos (en contrast amb la tradició predominant de l'antropologia social i cultural), així com la motivació per estudiar uns sectors socials fortament afectats per les grans mutacions socials, econòmiques i polítiques que s'estaven produint arran dels processos d'urbanització i industrialització i de les grans migracions cap a les ciutats. Més endavant hi hagué un desplaçament de l'interès de la recerca cap a altres sectors socials i temes que tenen una extensió més àmplia i generalitzada: els obrers immigrants de les grans ciutats o les classes mitjanes urbanes, amb temes com la identitat, el consum de drogues, els nous moviments religiosos, els canvis en la vida de les dones, els itineraris terapèutics, les noves formes de família, l'economia submergida, els moviments socials o, més recentment, la immigració estrangera. Cal afegir, a més, l'orientació actual de moltes recerques cap a l'Amèrica Llatina, i en menor mesura també cap a pobles d'Àfrica i Àsia, cosa que contribueix a fer que l'antropologia social catalana i espanyola tinguin una pràctica professional similar a la dels països amb una major implantació de la disciplina. Tot plegat ha configurat una enorme diversitat, tant en la trajectòria de l'antropologia com en les seves implicacions amb els processos socials i, si bé aquesta diversitat és explicable i té aspectes positius, no ha ajudat en canvi a conformar una imatge nítida i clara de la professió. I, com a conseqüència, el fet de no haver pogut transmetre amb precisió què fan els antropòlegs socials, ha dificultat la percepció de la utilitat de la disciplina.

Per acabar amb aquesta presentació panoràmica de la situació de l'antropologia social en el nostre país, queda per ressaltar que en tot aquest procés, a més, s'han esmerçat més esforços per a la consolidació de la disciplina en l'àmbit universitari i en la comunitat científica internacional

Arran del continuat canvi social, cada cop es fa més evident la importància d'establir lligams entre les institucions acadèmiques i les polítiques per tal de crear noves sinèrgies i afrontar els reptes socials. Fotografia: reunió de diputats comunistes a la Duma, a Moscou, el 15 de maig de 1999.

te a les possibilitats existents i per això cal insistir en aquest aspecte.⁶

Em permetré, en aquest apartat, d'escriure a partir de la meua experiència personal des de l'antropologia social i des de la participació política. Com a antropòloga he fet diversos estudis per encàrrec d'institucions polítiques; valoro ara que les conclusions d'aquests treballs haurien d'haver tingut un caràcter més aplicat, perquè és des de l'altra vessant, la de la participació política, que he pogut comprendre amb més precisió els límits i possibilitats de la relació entre els dos àmbits i he constatat, a més, la necessitat d'incrementar i millorar aquesta relació. És per això que em referiré aquí a aquesta vessant de la política, i ho faré a partir del que he pogut percebre i experi-

que per a la seva vinculació amb instàncies de caràcter polític i social. Això es tradueix en el predomini del discurs acadèmic, ja sigui de tipus teòric o descriptiu, i en la quasi absència d'elaboracions encaminades a projectes d'intervenció social. És cert que hi pot influir el fet que els antropòlegs socials hagin estat menys sol·licitats que altres professionals per part de les institucions polítiques, socials o culturals, però això és com el peix que es mossega la cua: potser hi hauria més demanda de les anàlisis antropològiques si la disciplina mostrés millor la seva capacitat d'orientar les actuacions d'intervenció social.

Sobre les institucions polítiques i l'antropologia social

En els anys transcorreguts des de la presència acadèmica de l'antropologia social, hi ha hagut relació amb institucions polítiques, socials o culturals. Ajuntaments, consells comarcals o la Generalitat han encomanat informes o estudis a antropòlegs socials i n'han contractat. Museus, associacions, centres d'estudi i fundacions han requerit també el treball d'antropòlegs.⁵ Malgrat això, el camp d'actuació és encara reduït espec-

5. Els treballs per encàrrec des de diverses institucions han estat de naturalesa molt diversa. Sense voluntat de ser exhaustiva, n'esmentaré alguns, que han estat publicats, si més no per mostrar aquesta diversitat i, a través d'ella, les potencialitats que hi ha. El més antic en aquesta classe d'estudis és segurament el de Pujadas i Bardají (1987) sobre els barris de Tarragona, que es va fer per encàrrec de l'Ajuntament. El llibre de Llopert i altres (1989) és un inventari i descripció de les festes populars catalanes, que encarregà la Fundació Serveis de Cultura Popular. El text de Narbona (1993), encomanat per l'Ajuntament de Viladecans, es dedica a la immigració marroquina. L'encàrrec del govern d'Andorra per fer un estudi etnogràfic sobre el Principat donà lloc a la constitució de l'Arxiu d'Etnografia d'Andorra i diverses publicacions (Comas d'Argemir i Pujadas, 1997). Roigé, Estrada i Beltran (1997) escriuen sobre la casa aranesa; en aquest cas l'encàrrec fou del Museu dera Val d'Aran en el marc d'un estudi més ampli sobre la casa i la família.

6. Cal tenir en compte que la major part d'antropòlegs socials que actualment treballen en institucions polítiques, socials o culturals no han estat contractats en la seva qualitat d'antropòlegs. Això no treu que, segons el tipus de feina que facin, puguin aplicar els seus coneixements i formació. En qualsevol cas, i com una premissa lògica en la defensa de la professió, es fa necessari revisar la llista de les titulacions que l'Administració inclou en els concursos per accedir-hi, per tal d'incloure el títol d'antropologia social i cultural en determinats llocs de treball.

El creixement d'actituds intolerants esdevé un dels problemes que necessiten intervencions constants per part de tots els agents polítics, socials i acadèmics. Manifestació contra la xenofòbia a Sabadell el 4 d'octubre de 1999.

mentar en el temps que porto com a diputada en el Parlament de Catalunya (des de finals de 1999).

Hi ha diversos moments en el treball parlamentari en què es demana la contribució d'experts per assessorar en les tasques que es duen a terme. En el procés d'elaboració d'una llei, per exemple, o per part de les comissions d'estudi, creades per analitzar i treure conclusions operatives sobre un determinat problema o sector social. Podem consignar aquí, a més, les demandes d'ajut que de forma personal o a través d'un determinat partit polític es poden requerir. Si ens cenyim a la vessant més institucional, cal assenyalar que en temes de caràcter social o cultural, que és on podrien estar presents els antropòlegs socials, poques vegades se'ls convoca. Sociòlegs i demògrafs tenen en canvi més presència, i alguns de forma reiterada.

Val la pena que ens detinguem a explicar alguns dels casos (pocs, ja ho he dit) en què s'ha demanat la col·laboració d'antropòlegs socials en l'activitat parlamentària. Cal fer notar que quan això s'ha produït és perquè concorren en la persona dues vessants: el coneixement del tema i el de les seves dimensions pràctiques. Així es va donar en el cas de Joan Lluís Alegret, que va comparèixer en la comissió d'estudi sobre pesca, en qualitat d'especialista en aquest sector i pel seu coneixement de la situació de les confraries. En diferents ocasions també s'ha demanat l'ajut a Dolors Llopart, per a temes de tipus museístic o quan tingué lloc la discussió de la llei sobre patrimoni cultural. Però em referiré amb una mica més d'extensió a un parell de casos en què he tingut una visió directa i que, a més, em semblen molt significatius respecte a quan i per què hi ha un reconeixement de l'autoritat de l'antropologia social per sobre d'altres disciplines.

L'any 2000 es va crear una Comissió d'Estudi sobre la Política d'Immigració, que estava composta per diputats dels cinc grups parlamentaris

2.000 estudiants se manifesten en Sabadell contra la xenofòbia

Detenidos 16 rapados en dos días por ataques racistas en Barcelona

SILVIA MARTÍN / Barcelona
Las fuerzas de seguridad han detenido en 48 horas a 16 cabezas rapadas, de entre 15 y 24 años, acusados de cometer ataques racistas en el cinturón de Barcelona. La pasada semana, un joven negro de 15 años fue agredido por neonazis en Sabadell y el sábado un grupo de skins

asalto el Ateneo Insurrecto de la misma localidad barcelonesa, que acoge a okupas, insumisos y jóvenes de izquierda radical. También el sábado fue agredido en Santa Coloma de Gramenet un vendedor de rosas de Bangladesh. La escalada xenofoba provocó que 2.000 jóvenes se manifestaran ayer en Sabadell contra el racismo.

Agentes del Cuerpo Nacional de Policía y la Guardia Urbana de Sabadell han preparado una operación conjunta para desactivar a los grupos de rapados que en los últimos días han cometido agresiones racistas. La policía no puede asegurar que entre los seis detenidos el domingo — todos ellos nacidos en Sabadell y de edades comprendidas entre 24 y 15 años — figuren los dos skins que agredieron al joven estudiante negro.

Además, agentes del Cuerpo Nacional de Policía detuvieron el pasado sábado de madrugada a otro grupo de skins, integrado esta vez por 10 jóvenes. El arresto se produjo en Santa Coloma de Gramenet, población también próxima a Barcelona. La acusación de delito de xenofobia y racismo. Los hechos, según consta en el parte policial "Vejar y agredir al súbdito de Bangladesh M. R.". Esta persona, vendedor de rosas en bares y pubs, pasaba por la calle en la que estaba el grupo de skins. Uno de ellos le pidió una rosa y se negó a pagarla, tras lo cual le insultaron y pegaron.

La escalada de violencia xenofoba tuvo ayer su respuesta pacífica en la manifestación que reunió a 2.000 jóvenes en Sabadell. Bajo la consigna "Ninguna agresión sin respuesta", los estudiantes, procedentes de varios institutos de la comarca del

Cabeceira de la manifestación de estudiantes en Sabadell.

(jo hi vaig participar en aquesta vessant), com també per dotze especialistes. Sols s'havia convidat un antropòleg social en qualitat d'expert, en Manel Delgado, i li havia també demògrafs, juristes, economistes, sociòlegs, laboralistes i filòsofs. En tot el procés de discussió s'expressaren dimensions polítiques i de contingut tecnicoprofessional i tot plegat feia que l'elaboració del document final esdevingués molt complexa. Va ser prou evident constatar les diferències de procediment i de llenguatge entre el món polític i l'acadèmic; el darrer més procliu al debat obert, horitzontal, sense un ordre predeterminat d'intervents, i amb molt pes de la reflexió teòrica i conceptual; els polítics, en canvi, tendien a reproduir el formalisme de la dinàmica parlamentària que porta a fer les intervencions en un determinat ordre i proporció, estaven més preocupats per les dimensions aplicades, i parlaven i interpretaven el que els altres deien en clau ideològica. Arribar

L'arribada de nous col·lectius d'immigrants a Catalunya en els darrers anys del segle xx ha fet evident la importància de les actuacions conjuntes de totes les institucions. Fotografia: mare i nen d'origen subsaharià a Girona.

ment escoltats en aquells aspectes que es referien al tractament de la diferència cultural, mentre que pel que fa als factors estructurals o a les dimensions socials, compartien l'autoritat amb professionals d'altres disciplines. Es va manifestar també molt clarament que les categories analítiques no són neutres políticament i aparegueren problemes amb l'ús de determinats conceptes que, en canvi, estaven ben definits i assumits per la comunitat científica.⁷ Cal dir que es va fer un gran esforç, i que tothom va tenir molta paciència i generositat per poder arribar a tenir un únic document de consens que, lògicament, expressava només principis molt generals respecte a les polítiques d'immigració.⁸ Les diferències ideològiques tindrien oportunitat d'expressar-se posteriorment en l'a-

a conjugar les dues dinàmiques va costar un cert temps, fins que s'arribà a fórmules mixtes entre les dues maneres de treballar.

Hi havia la voluntat d'arribar a un consens sobre els principis que havien de guiar les polítiques d'integració de la immigració, cosa que no era gens fàcil. El fet de recórrer a especialistes ajudava a despartiditzar el debat, però a la dificultat de les discrepàncies polítiques s'afegia la necessitat de conjugar les diferents aportacions disciplinàries. Després de nombroses sessions de treball, on s'anaven discutint i perfilant els posicionaments sobre diferents temes, un grup reduït de la comissió redactà un esborrany com a base per a l'elaboració del document final. En tot aquest procés és interessant destacar dues coses. D'una part, els antropòlegs socials (en Manel Delgado sobretot, ja que jo mesurava les intervencions per tal que no es confongués la perspectiva de l'antropologia amb la de l'òptica política) eren especial-

7. Posaré un exemple del que estava explicant. Una de les idees centrals que apareixien en l'esborrany del document era que la immigració no era un fet nou a Catalunya, i que calia extreure lliçons de les experiències més immediates, protagonitzades per la immigració de persones d'Andalusia, Castella i altres regions espanyoles. Els diputats del Partit Popular no van acceptar que es parlés d'immigració per referir-se a aquests casos i reservaven el terme exclusivament per als immigrants estrangers, cosa que generà perplexitat en tothom, ja que des del punt de vista acadèmic aquesta no era una qüestió controvertida. Tal com es demostrà, sí ho era, en canvi, des del punt de vista polític, ja que es relacionava amb l'entitat que s'atorgava a Catalunya políticament, negant-ne el caràcter de nació per part del PP. Per no trencar el consens, que es feia cada cop més difícil, s'acabà adoptant un redactat que, sense eliminar la idea central, evitava la referència directa al terme immigració en el cas expressat. Hi hagué moltes altres situacions com aquesta.

8. Per això mateix, i donada la importància de les actuacions concretes, molts dels que vam participar en aquesta Comissió hem tingut la sensació que bona part de l'esforç dels polítics, especialment dels qui tenen la responsabilitat de govern, es va esgotar amb la declaració d'intencions del document. Sí ha servit en tot cas per marcar la filosofia general de les polítiques d'integració de la immigració, cosa que al seu torn deslegitima els posicionaments xenòfobs o més obertament racistes. Malgrat això, quan posteriorment es van produir tot un conjunt de conflictes arran de la construcció d'una mesquita a Premià de Mar, les declaracions d'alguns líders polítics han anat en sentit ben oposat als principis marcats pel document.

L'exaltació de símbols de caire feixista entre joves posa de manifest la importància de recórrer a l'antropologia per conèixer a fons els perquès d'aquesta situació. Fotografia: joves en un acte d'exaltació neofeixista a Dresde (Alemanya).

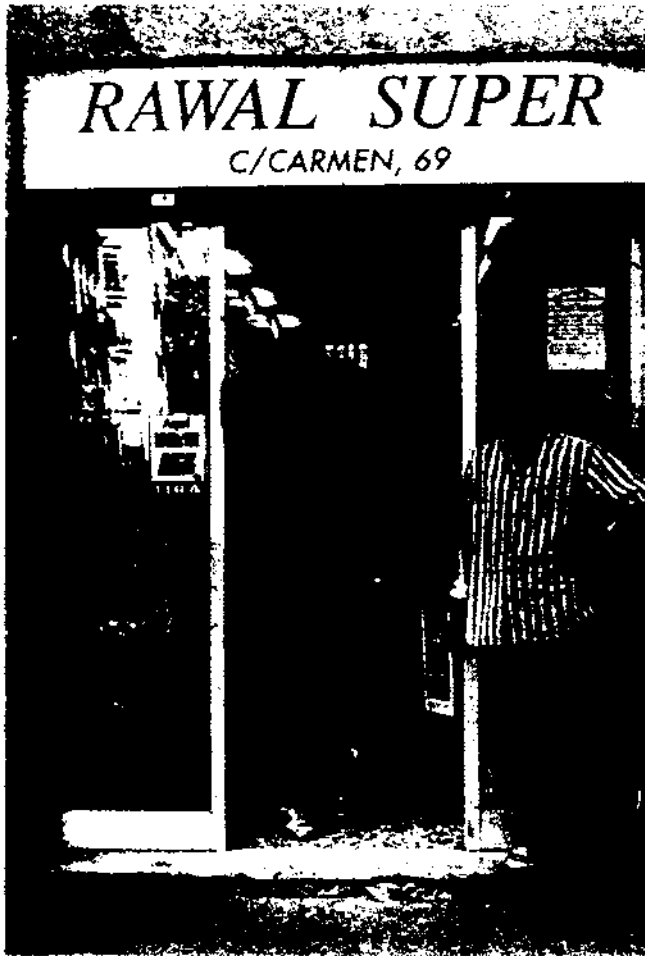
plicació dels principis del document i en la seva traducció en polítiques concretes.

L'altre cas que relataré es va donar l'any passat, quan diferents mitjans de comunicació publicaren que a Catalunya es feia l'ablació del clítoris a nenes d'origen africà, i difongueren imatges molt colpidores i sensacionalistes. La reacció immediata d'alguns diputats va ser dir que calia endurir el Codi Penal i incloure-hi aquest supòsit. Comparteixo la necessitat d'eradicar aquesta pràctica, però no els mètodes basats en la incomprensió i en la repressió. Vaig provocar una reunió informal, ràpida, amb diputats de tots els partits i els vaig demanar que escoltessin una antropòloga especialista en aquestes qüestions, sense premsa ni publicitat pel mig. Va ser així que tinguérem una reunió amb Adriana Kaplan i, penso, que va ser força útil, perquè ella va saber explicar de forma molt entenedora les diferents formes de mutilació genital femenina i els motius pels quals es fan, i de quina manera estava col·laborant en programes d'educació sexual i reproductiva amb grups de dones africanes. Va saber transmetre quines serien les actuacions més adequades per evitar les mutilacions, relacionades amb la prevenció, l'educació i la negociació. Va convèncer i finalment vam acabar fent una resolució conjunta de tots els grups parlamentaris que incloïa el que l'antropòloga proposava.

D'aquest darrer exemple vull destacar que tothom va reconèixer l'autoritat de l'antropologia social, no en abstracte, sinó a través de la intervenció concreta de la professional. Ella va demostrar que conceixia bé el tema gràcies a la seva formació i experiència com a antropòloga. Però, i això és molt important, gràcies també al fet que hi

tenia una implicació pràctica que la capacitava per proposar actuacions, coses concretes a fer, que és el que des de l'àmbit polític es necessitava saber.

És evident que no sempre les coses van d'aquesta manera i pot succeir que els responsables de les institucions polítiques no acullin les recomanacions que els experts fan si aquestes no encaixen amb les línies d'actuació o prioritats definides. En aquest sentit, no és gens infreqüent que alguns estudis i informes vagin a engrossir el que s'anomena com a "literatura grisa" i que mai vegin la llum en forma d'actuacions. Val la pena esmentar, per exemple, l'esforç de reflexió que realitzaren diversos antropòlegs a propòsit de la possible creació del Museu Nacional d'Etnologia de Catalunya, que no s'acabà fent. La idea procedia de la Direcció General de Patrimoni Cultural, quan era conseller de Cultura Joan M. Pujals. El 25 i 26 de març de 1993 es realitzaren unes jornades de debat sobre aquesta qüestió, amb la participació de professionals vinculats a universitats i a museus.⁹ Un dels elements definidors de la proposta resultant, inspirada en part en el Museu de les Civilitzacions de Quebec, consistia a fer que el museu presentés institucions, valors, costums i pràctiques socials que els catalans identifiquen com a pròpies, i també altres mostres de cultures diferents, perquè fos així un nucli identitari i també respectuós de la diversitat cultural. El govern català que, per motius ideològics, preferia privilegiar la identitat catalana no va tirar endavant el projecte i construí, en canvi, el Museu d'Història de Catalunya que responia a la seva intenció política. Aquesta experiència, que certament fou frustrant per als antropòlegs, mostra la cara negativa de les relacions amb les institucions polítiques,

La manera d'aproximar-se i de conèixer les noves cultures instal·lades a Catalunya pot fer que sigui possible tenir elements concrets per lluitar contra l'exclusió i la marginació social. Fotografia: botiga d'aliments al Raval de Barcelona.

Sobre l'antropologia social, novament

Un dels problemes de l'antropologia social és que la seva anàlisi aparegui tan sols com una opinió més entre el conjunt d'alternatives que hi ha a la societat. Què és el que dóna validesa i legitimitat a l'antropologia social? Què li dóna autoritat? Quines són les condicions perquè sigui un punt de referència crucial en les anàlisis de les qüestions socials, en lloc de ser considerada una perspectiva més entre altres? Considero que la clau d'aquestes qüestions es troba en dos aspectes bàsics: la qualitat dels mètodes emprats, amb l'etnografia com a eina bàsica, i l'ús d'instruments analítics sòlids per a la interpretació de la realitat social. Dit en poques paraules: una bona etnografia i una bona base teòrica per interpretar les dades.

Però tractem primer una qüestió prèvia. Donada la naturalesa dels aspectes que tracta l'antropologia social, ens podem preguntar si és possible l'objectivitat. Cal partir del fet que és pràcticament impossible que les qüestions de tipus moral i ideològic no intervinguin en les anàlisis (Cheater, 1987). Qualsevol tema pot posar en joc actituds i interpretacions molt diferents, però això no té a veure amb l'objectivitat. Posem de nou l'exemple de les mutilacions genitals femenines: el relativisme extrem les constata i evita les valoracions, i això és una actitud moral; el relativisme

que també hi és, però que no ha de fer desistir respecte a les demandes que es puguin fer.

És necessari, en tot cas, desenvolupar la vessant aplicada de l'antropologia social, la seva capacitat orientadora, la qual cosa suposa traduir al llenguatge de la intervenció social (que és el relacionat amb la pràctica, amb l'aplicació) aquells aspectes que es coneixen mitjançant l'ús de categories analítiques i d'instruments teòrics. És, doncs, una qüestió de traducció, de transmetre allò que es vol dir en un llenguatge entenedor per a la cultura política. Això no implica eliminar la teoria i passar al pur practicisme, sinó comprendre, per part dels antropòlegs, que des de la política es requereix una informació (tan abundant i complexa com calgui) molt orientada cap a les actuacions. Les aportacions de la teoria són bàsiques, perquè només la qualitat dels procediments de coneixement permet aportar alguna contribució a l'acció; però només fent arribar aquests coneixements d'una manera entenedora i amb un enfocament cap a la pràctica, es pot fer efectiva aquesta contribució. Cal tendir ponts, i això s'ha de fer des de la mateixa antropologia social.

9. La proposta per a la creació del Museu Nacional d'Etnologia de Catalunya s'articulà a partir del contingut de les ponències presentades a les jornades que hem esmentat, que foren organitzades des de la Direcció General de Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya i van estar coordinades per Dolors Llopart i Sílvia Ventosa. La discussió del model de museu s'organitzà al voltant de quatre grans temes: identitat cultural i pluralisme (Aurora González i Joan J. Pujadas), investigació (Ignasi Terradas i Carme Fauria), gestió integral del patrimoni (M. Jesús Buxó, Manel Rueda i Marina Mir) i exposicions (Marta Montmany i Josep Boya).

L'esclat de violència a El Ejido (Almeria) esdevingué un dels primers desvetllaments de la consciència sobre la dures problemàtiques sorgides arran l'arribada de treballadors foranis a Espanya en els darrers anys.

crític les rebutja, i això és també una actitud moral. En ambdós casos s'entén que aquestes pràctiques es fonamenten en factors de caràcter cultural i les anàlisis són coincidents. No es tracta, doncs, d'una qüestió d'objectivitat (les dues visions la tenen), sinó d'interpretació i d'actitud. És ben lògic que els antropòlegs tinguin posicionaments morals i ideològics, però considerar-los una limitació a l'objectivitat és un fals problema, que fàcilment pot ser invertit. Hauria d'acceptar-se, més aviat, que l'humanisme forma part de la mateixa constitució i naturalesa de l'antropologia social.

Qualsevol dels aspectes sobre els quals treballa un antropòleg pot generar-li empatia o rebuig i això és inevitable. És impossible controlar aquest component i tampoc és massa important fer-ho. És essencial, en canvi, saber sota quines premisses es fan les recerques, quins instruments analítics es posen en joc i com s'interpreta la informació recollida (Strathern, 1987). Amb aquestes condicions no és un problema l'actitud moral i l'objectivitat queda garantida. No ho està, en canvi, quan el prisma ideològic condiona els supòsits

previs i els instruments analítics s'adapten a allò que es vol demostrar, invertint el procediment.

El que vull dir es pot il·lustrar fàcilment a partir de la polèmica que tingué lloc en la professió arran dels conflictes que van sorgir a la població d'El Ejido. Recordo que quan es van produir els terribles fets de febrer de 2000, amb una irrupció de violència contra la població immigrada, que estava precedida de conflictes previs i nombrosos enfrontaments, vaig llegir amb molt d'interès el llibre dirigit per Emma Martín, *Procesos migratorios y relaciones interétnicas en Andalucía* (publicat l'any 1999) i hi vaig trobar els factors clau que ajudaven a entendre com una situació de desigualtat social s'expressava en termes racistes. Estava redactat abans d'aquells fets, és fruit d'un treball etnogràfic seriós en la zona de ponent d'Almeria, hi ha discussió teòrica i s'hi presenta una bona detecció de la naturalesa i les característiques dels conflictes. Un temps després es publicà el text de Mikel Azurmendi, *Estampas del Ejido* (l'any 2001), que recull l'òptica dels agricultors i immigrants que, confrontant-se amb la manca d'implicació dels jornalers estrangers, mostren una vida presidida pel treball i el sofriment, en lluita constant per aconseguir un futur millor. Les seves tesis són totalment oposades a les del llibre anterior, que critica de forma contundent.

No és lloc aquí per explicar els detalls de la polèmica. El que sí és pertinent assenyalar és que

L'exclusió social esdevé un autèntic repte tant per als polítics com per als estudiosos: el treball conjunt d'ambdós pot contribuir a mitigar els efectes de l'abandó social i de la precarietat. Rodamons al Metro de Madrid.

el text de Martín està fet amb el rigor dels procediments metodològics i científics que li donen solvència i també objectivitat i, evidentment, pot tenir aspectes millorables, però aquesta no és la qüestió. Per la seva part, Azurmendi parteix d'una premissa ideològica, no d'una premissa teòrica. La idea central és, en les seves mateixes paraules, la següent: "Ni el racismo ni la xenofobia son el problema del Ejido, y comienzo a suponer con fundamento que es uno de los lugares del mundo no solamente con menos racismo del previsible que pudiese existir, dado el volumen y la concentración de inmigrantes ilegales en la zona, sino un laboratorio, casi único en nuestro país, para ir resolviendo la vía integradora de la inmigración con menos costo de racismo" (2001: 287-288). Azurmendi organitza la seva anàlisi a partir d'allò que vol demostrar: que a El Ejido no hi ha actituds racistes. I el seu missatge qualla entre determinat públic perquè tranquil·litza les consciències; satisfà especialment la majoria social del poble en qüestió i també el govern conservador del país. Difícilment es pot parlar d'objectivitat en aquest cas, ja que està contaminada pels supòsits ideològics dels quals es parteix.

Tornem al plantejament inicial d'aquest apartat. El mètode etnogràfic constitueix segons el meu parer un dels procediments de coneixement que nodreix de qualitat el treball dels antropòlegs. Com és ben sabut, l'etnografia requereix temps, ja que suposa una immersió profunda en

el context que s'analitza i és cert que això situa l'antropologia en cert desavantatge respecte a altres disciplines que posseeixen mètodes més ràpids per obtenir la informació i difondre els resultats, i és difícil competir-hi quan les institucions fan determinades demandes. Com a conseqüència, hi pot haver la temptació per part dels antropòlegs socials d'adoptar aproximacions més superficials i relegar a un segon terme les anàlisis qualitatives per tal d'aconseguir major eficàcia. Entenc que és un error optar per aquesta via i, lògicament, la disjuntiva no està en la confrontació entre mètodes qualitius i quantitius, sinó en la prioritat que s'atorga a cadascun d'ells.

Malgrat la pressió de la demanda, els antropòlegs no hauríem de fer renúncies de mètode i, en canvi, hauríem de reivindicar el valor de l'etnografia. I és que la principal aportació dels antropòlegs a l'estudi dels problemes socials actuals rau justament en la seva aproximació qualitativa, en la seva capacitat per fer una etnografia densa i per desvetllar la lògica que hi ha en els comportaments socials. Aquí rau l'eficàcia de l'antropologia i sobre aquesta classe d'eficàcia cal saber convèncer (encara que reconec que no és fàcil). Privilegiar el pragmatisme, saltant-se etapes en el procés o aplicant tècniques més lleugeres amb l'única finalitat de ser ràpids, porta cap al sentit contrari del que es busca, perquè a mig termini la disciplina es veu desprestigiada o diluïda en altres, ja que no aporta res de diferent.

Allò que més i millor pot subministrar l'antropologia a l'estudi de la realitat social és la base etnogràfica, amb l'aprofundiment que significa.¹⁰ Tal com deia Lévi-Strauss (1988) es requereix tenir una *mirada propera*, fent una immersió en la socie-

10. Velasco i Díaz de Rada (1997) defensen la dimensió crítica i aplicada de l'etnografia. En un interessant llibre on s'examinen els processos educatius i de socialització, els autors mostren la utilitat de l'etnografia per a l'acció i la intervenció social. Destaquen especialment la seva funció de *mediació*, ja que comunica als experts les visions internes que els agents socials tenen del seu món, i això ajuda, en els programes d'intervenció, a delimitar els marcs viables per a la transformació.

tat estudiada, per tal de reconstruir les experiències i percepcions de les persones, per poder comprendre, en definitiva. Però també la *mirada llunyana* és necessària: és el que permet analitzar, treure conclusions, proporcionar interpretacions. Aquestes dues dimensions complementàries són irrenunciables, i són les que asseguren el rigor científic en la pràctica de l'antropologia social.¹¹ Es requereix fer, doncs, bones etnografies que transmetin les visions i la manera de sentir les coses del grup o societat estudiats, però també es requereix posar en joc els instruments teòrics, que permeten transcendir la perspectiva dels actors socials i subministren la clau interpretativa dels fets.

Efectivament, a l'hora d'elaborar els resultats d'un determinat estudi, no podem limitar-nos a presentar "fets", reproduint així els trets socials i culturals en la mateixa forma que són rebuts. Fer una mera traducció del que s'observa a un llenguatge científic no aporta res de nou, i pot considerar-se, doncs, una trivialitat. Això comporta, a més, dos problemes importants: suposa confondre ideologia amb sistema i converteix trets descriptius en teoria. (Strathern, 1987). És evident que tota investigació es basa en dades empíriques i que cal recollir les representacions que les persones tenen de la seva pròpia societat. Però per analitzar i explicar cal transcendir aquestes dimensions i no limitar-se a reproduir-les. D'aquí la importància de diferenciar les representacions so-

La recerca de drets per a tothom esdevé element de primer ordre per a equiparar actituds i costums en un marc de llibertats democràtiques. Dones en una reunió per a debatre els tabus religiosos: Fotografia: reunió de dones de diverses etnies a Barcelona el 8 de març de 2000.

cials de les categories analítiques que utilitza l'antropologia. És l'ús d'aquestes categories el que dota l'antropologia d'autoritat, el que fa que les seves interpretacions no puguin ser considerades simplement com opinions, i el que subministra objectivitat i valor als estudis realitzats.

Per acabar: la defensa de la professió

Es pot dir, de manera general, que el desenvolupament de les ciències socials té efectes beneficiosos des del punt de vista de la pràctica política, ja que contribueix a documentar i elevar el discurs polític i també a subministrar pautes orientadores en la intervenció social. La millora de la qualitat dels serveis que les institucions polítiques proposen a la població és un objectiu important i l'antropologia social, en la mesura que analitza la realitat social, hauria de trobar un millor encaix en el context de la política.

He intentat mostrar que la qualitat dels procediments de coneixement és el que millor permet a l'antropologia social aportar alguna contribució a l'acció. És el que atorga autoritat a la disciplina i també objectivitat en les seves anàlisis. Ja hem indicat que els posicionaments morals o ideològics s'expressen en un altre nivell, en les actituds respecte als fets analitzats, cosa que, lògicament, es projecta en els plantejaments d'actuació. D'altra banda, l'antropòleg social, en la seva qualitat d'expert, no té per què identificar-se amb l'opció política que li requereix determinada col·laboració. Els informes han d'incloure les dades pertinents, les premisses que organitzen continguts i anàlisi, i les propostes d'actuació. La selecció i prioritat de les actuacions les fan els polítics i ells són els responsables de la seva aplicació.

He plantejat també la necessitat d'adaptar els informes o estudis que provenen de la demanda d'institucions a un llenguatge propositiu i entenedor. Els debats acadèmics, absolutament necessaris, han de fer-se en el lloc que els correspon, el de

l'acadèmia. Els principis orientadors d'una determinada intervenció social han de fonamentar-se en un diagnòstic de la realitat social i en unes determinades premisses d'anàlisi, amb l'avaluació de les actuacions fetes fins al moment i dels recursos disponibles. Vull insistir aquí en la necessitat que des de les universitats se subministri la formació adequada per fer aquesta classe d'informes, cosa que no suposa modificar plans d'estudi ni els trets bàsics de la formació professional, però sí adaptar-la millor a les seves vessants d'aplicació.

Finalment, i en les condicions en què es desenvolupa la pràctica de l'antropologia, és força pertinent procedir a una millor defensa de la professió, com es planteja des de l'Institut Català d'Antropologia amb la iniciativa de promoure un col·legi professional. És necessari l'obtenció de més reconeixement i poder d'intervenció en l'establiment dels límits i continguts de la pràctica professional, i poder exigir que la titulació d'antropologia social i cultural aparegui entre les requerides per accedir a determinats llocs de treball en els concursos públics. La defensa de la professió és essencial. Eixamplar el camp de l'antropologia social cap a la intervenció social també ho és. Però no sols és convenient per a l'antropologia i els interessos dels qui la practiquen, sinó que també ho és per a la societat en la mesura que subministra un bon coneixement de la realitat social. I per això mateix, la defensa corporativa ha d'anar acompanyada de la qualitat en l'exercici de la professió, amb l'ús dels procediments que ens identifiquen i caracteritzen com a antropòlegs socials.

11. Aquesta doble perspectiva permet també, en termes més actuals, conciliar les dimensions globals amb la pràctica etnogràfica que, necessàriament, és localitzada. Tot plegat enllaça amb les discussions sobre el grau de representativitat de l'etnografia. Strathern (1995) insisteix en el valor de focalitzar l'anàlisi en pràctiques culturals concretes, en considerar que a escala local es produeix una recontextualització del que és global, que es transforma i adopta una especificitat concreta. Hannerz (1989) opta pel que anomena una "macroantropologia de la cultura", amb una selecció dels grups i llocs estudiats, en funció del que s'investiga. Marcus (1995) proposa les etnografies multilocal.

Bibliografia

- AZURMENDI, M. *Estampas de El Ejido. Un reportaje sobre la integración del inmigrante*. Madrid: Taurus. 2001.
- BARÉ, J. F. "Interventions de l'anthropologie". A: BONTE, P. i IZARD, M., dirs. *Dictionnaire de l'ethnologie et de l'anthropologie*. Paris: Quadrige/PUF, 1991.
- CHEATER, A. P. *Social Anthropology. An Alternative Introduction*. Londres: Unwin Hayman. 1986.
- COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J. *Andorra, un país de frontera*. Barcelona i Andorra la Vella: Alta Fulla i Govern d'Andorra. 1997.
- Document de la Comissió d'Estudi sobre la Política d'Immigració a Catalunya*. Barcelona: Parlament de Catalunya. 2000.
- HANNERZ, U. "Culture between center and periphery: toward a macroanthropology". *Ethnos*, 1989, núm. 54.
- LÉVI-STRAUSS, C. *De près et de loin*. Paris: Odile Jacob. 1988.
- LLOPART, D.; PRAT, J.; ROMA, J.; FONT, P.; PONS, A. (dirs.) *Calendari de festes de Catalunya, Andorra i la Franja*. Barcelona: Alta Fulla/Fundació Serveis de Cultura Popular. 1993.
- MARCUS, G. E. "Ethnography in/on the world system: the emery of multi-sited ethnography". *Annual Review of Anthropology*, 1995, núm. 24.
- MARTÍN DÍAZ, E. (dir.) *Procesos migratorios y relaciones interétnicas en Andalucía. Una reflexión sobre el caso del poniente almeriense desde la antropología social*. Sevilla: Consejería de Asuntos Sociales de la Junta de Andalucía. 1999.
- NARBONA, L. M. *Marroquíes en Viladecans. Una aproximación al tema de la inmigración*. Viladecans: Ajuntament. 1993.
- PRAT, J. "Historia. Estudio introductorio". A: PRAT, J.; MARTÍNEZ, U.; CONTRERAS, J.; MORENO, I. (eds.) *Antropología de los pueblos de España*. Madrid: Taurus, 1991, p. 13-32.
- PRAT, J., coord. "Investigadores e investigados: Literatura antropológica en España desde 1954" *Arxiu d'Etnografia de Catalunya [Tarragona] (1999)*, edició especial.
- PRATS, LL. "Los precedentes de los estudios etnológicos en Cataluña, folklore y etnografía (1853-1959)". A: PRAT, J.; MARTÍNEZ, U.; CONTRERAS, J.; MORENO, I. (eds.) *Antropología de los pueblos de España*. Madrid: Taurus, 1991, p. 77-87.
- PUJADAS, J.J.; BARDAJÍ, F. *Los barrios de Tarragona*. Tarragona: Ajuntament. 1993.
- ROIGÉ, X.; ESTRADA, F.; BELTRAN, O. *La casa aranesa. Antropología de la arquitectura a la Val d'Aran*. Tremp: Garsineu Edicions.
- STRATHERN, M. "The limits of autoanthropology". A: JACKSON, A. (ed.) *Anthropology at Home*. Londres: Tavistock, 1987, p. 16-37.
- STRATHERN, M. "The nice thing about culture is that everyone has it". A: STRATHERN, M. (ed.) *Shifting Contexts*. Londres: Routledge. 1995, p. 153-176.
- VELASCO, H.; DÍAZ DE RADA, A. *La lógica de la investigación etnográfica. Un modelo de trabajo para etnógrafos de la escuela*. Madrid: Trotta. 1997.